

जाहिरातींचे दर.
सालील पत्त्यावर चौकशी
करावी.
व्यवस्थापक, अर्थ,
'दुर्गाधिवास', पुणे २.

अर्थ

वर्गणीचे दर.
वार्षिक वर्गणी
रु. ४.
(दुर्गाधिसाल माफ)
किरकोळ अंकास
एक आणा.

'अर्थ एव प्रधानः' इति कौटिल्यः अर्थमूलो धर्मकामाविति ।

—कौटिलीय अर्थशास्त्र.

संपादक—प्रो. वा. गो. काळे.

वर्ष २

पुणे, बुधवार, तारीख १ एप्रिल, १९३६.

अंक १४

पहिल्याने सुरक्षितता

रस्त्यावरून जातांना तुम्ही सुरक्षिततेचा मार्ग पहिल्याने पहातां. हीच गोष्ट पैसे वकैत किंवा विम्यांत गुंतविण्यासंबंधी आहे. पहिल्याने तुम्ही पैशाची सुरक्षितता पहातां; नंतर व्याज किंवा बोनस.

हिशेब तपासणी आणि प्रतिनिधित्व सरकारी खात्याकडे असल्याने

दि कॉम्बे को-ऑपरेटिव्ह इन्शुरन्स सोसायटी लि.

मध्ये आपले पैसे गुंतविल्यास कसलाच धोका नाही. सविस्तर माहितीकरिता लिहा—

कुळकर्णी आणि कंपनी } चुर्नालाल डी. बरफीवाला
चाँफ ऑर्गनायझर्स } मॅनेजिंग डायरेक्टर.

९ ब्रेक हाऊस लेन, फोर्ट, मुंबई.

शास्त्रशुद्ध पायावर काम करणारी, महाराष्ट्राची प्रमुख प्राव्हिडेंट विमा कं.

दि हिंद बेनिफिट सोसायटी लि.

च्या लोकप्रिय

प्रपंच पॉलिसीकरिता प्रचारक पाहिजेत.

माहितीसाठी लिहा.

किताब चिल्डिंग, बुधवार, पुणे.

सेक्रेटरी.

MARATHE & Co.

ENGINEERS & IRON FOUNDERS

WORKS :	Can undertake to do any sort of casting.	OFFICE :
Natu Bag,	We also manufacture WEIGHTS according to the Bombay Weights & Measures Act.	978-79,
Bhikardas Road,		Sadashiv,
POONA 2	Our prices are very competitive.	Laxmi Rd.,
		POONA 2

S. B. JOSHI & Co.

ENGINEERS & CONTRACTORS

41 A, Bruce Street, | 716 Sadashiv Peth,
Bombay | Poona City

पुणे येथील सर्वांत जुनी व वेळेवर कामे करणारी

टेलरिंग फर्म

पाटसकर आणि कंपनी

४८ निहाल पेठ, पुणे शहर.

सर्व प्रकारचे देशी व विलायती कापडाचे व तयार कपड्यांचे व्यापारी आमचेकडे—स्त्रिया, पुरुष व मुले यांचे सर्व प्रकारचे फॅशनेबल कपडे ऑर्डरप्रमाणे नेमिलेल्या वेळी तयार करून मिळतील. घरी येऊन मेझरमेंट घेतले जाईल व कपडे घरपोच मिळतील.

For All Medicinal Requisites

— TRY —

N. MAHADEV & Co.

DISPENSING CHEMISTS
AND
DRUGGISTS

City Post Office Corner, POONA 2.

INSURE WITH—

The SUN SHINE INSURANCE Ltd.

LAHORE

BECAUSE OF

Its Most Modern, Unique & Beneficial Schemes

For Prospectus Please write to:—

Special Officer,
POONA BRANCH

विविध माहिती

ओटावा करार रद्द होणार ?

ओटावा करारांतून हिंडुस्थान अंग काढून घेणार अशी नेटोस तात्काळ द्यावी व हिंदी सरकाराने भिन्न भिन्न राष्ट्रांशी स्वतंत्र व्यापारी करार करावे ह्या आशयाची मि. जिना ह्यांनी सरकारी ठरावास सुचवलेली दुफुस्ती ७० विरुद्ध ६५ मतांनी असेंब्लीत पास झाली.

बँकांस सुट्टी

शुक्रवार, ता. ३ रोजी मोहरमनिमित्त बँका बंद रहातील.

'रे म्युझियम रोड,' पुणे

"कोतवाल चावडी ते टिळक पुतळ्यापर्यंत रस्त्यास 'रे म्युझियम रोड' असे नांव द्यावे," असा ठराव पुणे शहर म्युनिसिपालिटीने केला आहे.

मुंबई शहरातील खिसेकापू

मुंबई शहरामध्ये सुमारे दोन हजार लोक खिसेकापूचा धंदा करून पोट भरतात. सिंधमधून येणारे खिसेकापू ह्या कलेंत अत्यंत वाकचगर असल्याचे आढळते व त्यांच्या सावजांपैकी दहांतली सात मारवाडी असतात.

मुंबई म्युनिसिपालिटीचे १९ लाखांचे कर्ज

मुंबई म्युनिसिपालिटीने काढलेले १९ लक्ष रुपयांचे कर्जरोखे गोंडळच्या महाराजांनी घेतल्याची बातमी मागेच प्रसिद्ध झाली आहे. स्टॅपचे १९ हजार रुपये धरून छपाई, जाहिरात, दलाली वगैरे बाबींचा एकूण खर्च म्युनिसिपालिटीस २३,२३२ रुपये आला. तथापि, शंभर रुपये किंमतीच्या प्रत्येक रोख्यास १०३ रुपये मिळाल्याकारणाने ह्या व्यवहारांत त्या संस्थेस ५७,००० रुपयांचा वाढावा आला आणि वरील सर्व खर्च वजा जाऊन सुमारे ३४ हजारांचा निवळ नफा उगला.

लंडनवरच्या हुंड्या

गेल्या आठवड्यांत रिझर्व्ह बँकेने लंडनवरील हुंड्यांच्या मागवलेल्या टेंडर्सची भरती १६१ लक्ष पौंड झाली. जहूरीच्या मानाने ही रकम फार मोठी असल्याकारणाने बँकेने त्यापैकी फक्त १० लक्ष पौंड किंमतीची टेंडर्स स्वीकारली. हुंडणावळीचा सरासरी दर १ रुपया = १८ $\frac{1}{2}$ पेन्स इतका पडला. चालू आठवड्यांत पुन्हा १० लक्ष पौंड किंमतीच्या हुंड्यांची टेंडर्स मागविण्यांत आली आहेत.

ट्रेझरी बिले

तीन महिने मुदतीच्या ट्रेझरी बिलांस गेल्या आठवड्यांत १४२ लक्ष रुपयांची टेंडरमार्फत मागणी आली. प्रत्येकी १०० रुपये किंमतीच्या ट्रेझरी बिलास ९९ रु. १४ आणे एवढी जी मागणी होती ती संबंध पुरी करण्यांत आली व ९९ रु. १३ आ. ९ पैच्या दराने आलेल्या मागणीपैकी ६५ टक्के पुरवली गेली. एकंदर १ कोटि रुपयांची ट्रेझरी बिले देण्यांत येऊन त्यांचा व्याजाचा सरासरी दर दरसाल दरशेकडा ० रु. ८ आ. ८ पै इतका पडला.

बाँवे टेलिफोन कं. लि.

ह्या कंपनीची प्रगति समाधानकारक होत असल्याचे चिन्ह म्हणजे १९२५ व १९२६ साली मुळीच डिव्हिडंड न देतां येण्यासारखी परिस्थिति असतां तिने आतां १९३४ व १९३५ साली ८ टक्के डिव्हिडंड दिलेले आहे, हे होय. १९२३ साली ८,७५१ खाजगी टेलिफोन होते, ते १९३५ साली १४,७८५ झाले.

वजनमापाच्या कायद्याची पुस्तके

वजनमापाचा कायदा व त्याखालील कानू ह्यांच्या मराठी भाषांतरांची पुस्तके तयार असून तीं मुंबई येथे गव्हर्नमेंट स्टेशनरी ऑफिसमध्ये अनुक्रमे एक व चार आण्यांस मिळतात.

कॅलेंडर प्रदर्शनाचा वक्षिसमारंभ

पुणे येथे गेल्या महिन्यांत प्रो. वा. गो. काळे यांचे हस्ते उद्घाटन झालेल्या कॅलेंडरप्रदर्शनाचा वक्षिसमारंभ ता. २५ मार्च रोजी श्री. वा.म.फुलंबीकर यांचे अध्यक्षतेखाली साजरा करण्यांत आला. ज्यास्तींत ज्यास्त कॅलेंडर जमविणारे श्री. ना.भा.देशपांडे, श्री. चाबूकस्वार, व श्री. लोकगारीवार, यांना अनुक्रमे प्रो. वा. गजाजन पॅटिंग वकर्स, श्री. वा. गं. घैसास व चित्रकार शं. द. देवधर यांनी ठेविलेली वक्षिसे देण्यांत आली. तसेच व्यापाऱ्यांपैकी "साठेबंधु" विस्कटकारखाना व "कांतीलाल आणि कं." सायकल मॅचट यांना प्रदर्शनातर्फे वक्षिसे देण्यांत आली.

महाराष्ट्र-परिचय-ग्रंथ

महाराष्ट्रातील व बृहन्महाराष्ट्रातील निरनिराळ्या क्षेत्रांत काम करणाऱ्या स्त्री-पुरुष कार्यकर्त्यांवद्दल एकत्र माहिती देणारा संदर्भ ग्रंथ अद्याप तयार झाला नाही. समाजातील सर्व दर्जांच्या लोकांची एकत्र माहिती करून असा संदर्भ-ग्रंथ तयार करण्याचे ठरले आहे. या बाबतीत कोणास कांहीं सूचना करावयाच्या असल्यास अगर प्रत्यक्ष सल्लागार-संपादक अथवा अन्य मार्गाने सहाय्य करणे असल्यास त्यांनी ५०४ सदाशिव पेठ, पुणे शहर येथे चिटणीस, महाराष्ट्र-परिचय ग्रंथ, यांस कळवावे.

लंडन : 'जगाचा स्विचबोर्ड'

केन्या देशास जोडणाऱ्या लंडन येथील टेलिफोनचा उद्घाटन-समारंभ नुकताच झाला. अल्बानिया, चीन, इराण, अरबस्तान, पश्चिम आफ्रिका व पूर्व आफ्रिकेतील वसाहती ह्यांखेरीज इतर सर्व देशांशी लंडनचे टेलिफोनमार्गे दळणवळण चालू आहे. इंग्लंडचे पोस्ट मास्टर जनरल मि. ड्रायन ह्यांनी भाषण करतांना लंडनचे 'जगाचा स्विचबोर्ड' असे वर्णन केले. एका देशाहून दुसऱ्या देशाशी बोलावयाचे असल्यास लंडनद्वारां ते करावे लागते. लंडनहून केन्या येथे टेलिफोन करावयाचा असेल तर दर मिनिटास २० रुपये पडतात.

मुंबई बंदरांतून सोन्याची साप्ताहिक निर्यात

रुपये किंमत
ता. २१ मार्च रोजी पुरा झालेला आठवडा ५७,३९,९२३
ता. २८ मार्च रोजी पुरा झालेला आठवडा ५०,८०,५५३
ता. २१ सप्टेंबर १९३१ ते २८ मार्च

१९३६ अखेर २,६५,३९,१९,१२९

अनुक्रमणिका.

<p>१ विविध माहिती ... १६२</p> <p>२ ग्रेट ब्रिटनचा परराष्ट्रीय व्यापार ... १६३</p> <p>३ शेतीच्या धंद्याचा तुलनात्मक विचार ... १६४</p> <p>४ कृत्रिम रेशमाचे धंद्यास वाव ... १६४</p> <p>५ स्फुट विचार ... १६५</p> <p>किंग्न्स विल व लेजिस्लेटिव्ह असेंब्ली— असेंब्लीत ओटावा करार— फळांचा रस टिकविण्याचा धंदा— श्री. आपटे ह्यांचा</p>	<p>६ ओटावा कराराची फलश्रुति ... १६७</p> <p>७-प्राक्विरील करासंबंधी... दोन निवाडे ... १६८</p> <p>८ कंपनी कायद्यांत दुस्तुती १६८</p> <p>९ "ओटावाचा करार आणि हिंदुस्थान" ... १६९</p> <p>१० सहकारी चलवळ ... १७०</p> <p>११ निवडक बाजारभाव १७१</p>
---	--

अर्थ

बुधवार, ता. १ एप्रिल १९३६

ग्रेट ब्रिटनचा परराष्ट्रीय व्यापार

त्या संबंधांत हिंदुस्थानची तुलनात्मक परिस्थिति

परदेशांशी होणारा आपला व्यापार वाढावा ह्या बाबत ग्रेट ब्रिटनचे प्रयत्न सारखे चालू आहेत. साम्राज्यांतर्गत देशांशी केलेला ओटावा करार आणि इतर कित्येक देशांशी केलेले परस्पर-सवलतीचे स्वतंत्र करार ह्यांच्या मार्गाने सदरहु उद्देश साध्य केला जात आहे. तेव्हां, गेल्या दोन वर्षांत ग्रेट ब्रिटनच्या परराष्ट्रीय व्यापारावर ह्या धोरणाचा परिणाम काय झाला आणि इतर देशांच्या मानाने हिंदुस्थानच्या आयात-निर्गतीच्या व्यवहारांत कोणता फरक घडून आला, ह्याची माहिती उपयुक्त झाल्यावाचून रहाणार नाही. खाली आकडे नमूद केले आहेत, ते डिसेंबर अखेर पुण्या होणाऱ्या वर्षाचे दिले आहेत, हे सांगणे जरूर आहे. ओटावा कराराने, ब्रिटिश साम्राज्यांतर्गत देशांतून येणाऱ्या मालास ग्रेट ब्रिटनमध्ये जकातीच्या सवलती दिल्या असल्याने साम्राज्यांतून इंग्लंडमध्ये होणारी आयात वाढण्याची अपेक्षा करणे सरळ आहे; आणि त्याप्रमाणे आयात वाढलीहि आहे. ग्रेट ब्रिटनमध्ये आयात होणाऱ्या मालाचे (१) साम्राज्यांतर्गत देशांतला व (२) साम्राज्याच्या बाहेरील देशांतला असे दोन भाग केले तर १९३१ मध्ये पहिल्याच्या किंमतीचे एकंदर आयातीशी प्रमाण शेकडा २८.७ होतें, तें १९३२ मध्ये ३५.४ झालें, १९३३ मध्ये ३६.९ झालें, १९३४ मध्ये ३७.१ वर गेलें आणि १९३५ मध्ये तें ३७.६ पर्यंत चढलें. साम्राज्येतर देशांतून होणाऱ्या आयातीचे प्रमाण ह्याच मानाने अर्थात् कमी झालें आहे. गेल्या दोन वर्षांतलें हें प्रमाण अनुक्रमेकरून ६२.९ व ६२.४ टक्के असे होतें. ब्रिटिश मालाची साम्राज्यांतर्गत देशांत झालेली निर्गत एकंदर निर्गतीच्या ४६.९ टक्के १९३४ मध्ये व ४८ टक्के १९३५ मध्ये होती. म्हणजे साम्राज्यांत होणारी ब्रिटिश निर्गत वाढली. पण त्याच्या उलट साम्राज्याच्या बाहेरील देशांत झालेली निर्गत त्याच प्रमाणांत कमी झाली. ह्या निर्गतीचे शतमानाचे आकडे अनुक्रमेकरून ५३.१ व ५२.० असे होते.

इंग्लंडचा परराष्ट्रीय व्यापार

(आकडे लक्ष पोंडांचे आहेत: १ पोंड=१३ रु. ५ आं.)

	१९३४		१९३५	
	आयात	निर्गत	आयात	निर्गत
ब्रिटिश साम्राज्यांतून				
आयात व ब्रिटिश	२,७१२	१,८५५	२,८४८	२,०४३
देशांत निर्गत	(३७.१%)	(४६.९%)	(३७.६%)	(४८.०%)
परराष्ट्रांतून आयात				
व	४,६०१	२,१०४	४,७२०	२,२१६
परराष्ट्रांत निर्गत	(६२.९%)	(५३.१%)	(६२.४%)	(५२.०%)
एकूण	७,३१४	३,९५९	७,५६९	४,२५९

प्रमुख देशांविषयी आकडे

(आकडे लक्ष पोंडांचे आहेत)

	१९३४		१९३५	
	ग्रेट ब्रिट- नमध्ये आयात	ग्रेट ब्रिट- नमध्ये निर्गत	ग्रेट ब्रि- टनमध्ये आयात	ग्रेट ब्रि- टनमध्ये निर्गत
ऑस्ट्रेलिया	४९९	२६२	५४३	२९३
न्यूझीलंड	४०४	११४	३८१	१३५
कॅनडा	५०३	१९७	५५९	२१३
ब्रिटिश हिंदुस्थान	४२१	३६६	४११	३७८
दक्षिण आफ्रिका	११८	३०२	१३६	३३५
इजिप्त	११४	६५	१२७	७६
अमेरिका	८१९	१७५	८७५	२२८
फ्रान्स	१९२	१६७	२१६	१६७
जर्मनी	३०५	१४०	३००	१८९
डेन्मार्क	३२८	१३३	३२०	१३७
आर्जेन्टिना	४७०	१४६	४३९	१५२
रशिया	१७३	३६	२१७	३५

ऑस्ट्रेलिया व कॅनडामधून ग्रेट ब्रिटनमध्ये झालेली आयात गेल्या साली वाढली, पण न्यूझीलंड व हिंदुस्थानमधली कमी झाली. हिंदुस्थानचा माल ग्रेट ब्रिटनमध्ये अधिक खपावा हा जो ओटावा कराराचा हेतु होता, तो ह्या देशाच्या बाबतीत तरी सफल झालेला दिसत नाही. कॅनडा व ऑस्ट्रेलिया ह्या ब्रिटिश वसाहतीची ग्रेट ब्रिटनमध्ये होणारी निर्गत मात्र चांगली वाढली. अमेरिकेंतली आयात तर पुष्कळच वाढली व त्या प्रकारचीच वाढ रशिया आदिकरून युरोपांतल्या देशांचे बाबतीत झाली आहे. ग्रेट ब्रिटनमधून साम्राज्यांतर्गत देशांत होणारी निर्गतहि गेल्या साली वाढली. ह्या देशांमध्ये ब्रिटिश माल घेण्याचे बाबतीत हिंदुस्थानचा पहिला, दक्षिण आफ्रिकेचा दुसरा व ऑस्ट्रेलियाचा तिसरा नंबर लागतो. म्हणजे, हिंदुस्थानची ग्रेट ब्रिटनमधून होणारी आयात सर्वांत मोठी असून ती वाढली पण ह्या देशाची ग्रेट ब्रिटनमध्ये होणारी निर्गत अगोदरच कमी असून ती आणखी कमी झाली. ओटावा कराराचा हिंदी परराष्ट्रीय व्यापारावर काय परिणाम झाला आहे, ह्याचे वरील आकड्यांत एक गमक स पडण्यासारखे आहे. आज ब्रिटिश मालास सर्व जगांत हिंदुस्थाना-एवढी मोठी कोणतीच मोठी बाजारपेठ नाही. ग्रेट ब्रिटनला माल पुरवण्याच्या संबंधांत मात्र हिंदुस्थानचा नंबर पांचवा लागतो. इतर देश आपला माल ग्रेट ब्रिटनमध्ये मोठ्या प्रमाणांत पाठवून त्या मानाने ब्रिटिश माल कमी घेतात. आम्ही ब्रिटिश माल अधिक घेऊन त्या मानाने आपला माल ग्रेट ब्रिटनमध्ये पाठवू शकत नाही. ही परिस्थिति खरोखर अत्यंत चिंतनीय आहे.

शेतीच्या धंद्याचा तुलनात्मक विचार

डेन्मार्क, ग्रेट ब्रिटन व हिंदुस्थान

(२)

ग्रेट ब्रिटनमध्ये मोठ्या जमीनदाऱ्या असून कुठे शेते चहातात. ह्या कुठ्यांची शेतीहि, हिंदुस्थानच्या मानाने मोठ्या प्रमाणावर चालते. आमच्या देशांत बंगाल, बहार, संयुक्तप्रांत ह्यांत मोठे जमीनदार असून अनेक लहान-मोठ्या कुठ्यांकरवी ते जमिनी धरतात व त्यांचेकडून खंड घेतात. मुंबई, मद्रास, पंजाब व बऱहड ह्या प्रांतांत जमीनीचे मालकूच शेती करतात, असे स्थूल मानाने म्हणण्यास हरकत नाही. डेन्मार्कमध्येहि अशाच प्रकारची परिस्थिति आहे. शेकड्या ९३ शेते तेथे शेतकऱ्यांच्या मालकीची आहेत. मोठा शेतकरी कोणास म्हणावे आणि छोटा कोणास म्हणावे हे जमीनीचा मगदूर, त्यांत होणारे पीक वगैरे बाबींवर अवलंबून असल्याने त्या बाबतीत क्षेत्राची विशिष्ट मर्यादा घालता येणे शक्य नसते. तथापि, पाश्चात्य देशांत पांच दहा एकरांची शेते छोटी समजली जातात आणि त्यांचे एकूण संख्येतले प्रमाण अल्प असते. मध्यम दर्जाची म्हणजे ज्यांवर शेतकऱ्यांच्या कुटुंबाचा निर्वाह सहज होऊ शकेल अशीच शेते बहुसंख्याक असतात. पाश्चात्य देशांतील शेतकऱ्यांच्या रहाणाचे मान हिंदुस्थानाशी तुलना करता उच्च दर्जाचे असते आणि ह्यामुळे तुकडे उडालेल्या शेतांवर गुजारा करण्याची पाळी थोड्याच लोकांवर तिकडे येते. ज्यांस मध्यम आकाराची म्हणतां येतील अशीच शेते डेन्मार्कमध्ये बहुशः आढळतात. संबंध डेन्मार्कमध्ये सुमारे दोन लक्ष स्वतंत्र शेते आहेत आणि त्यांपैकी लहान आकाराच्या व मर्यादित मगदुराच्या शेतांच्या मालकांस सर्व प्रकारचे सहाय देण्याचे धोरण डॅनिश सरकारने अंगीकारले आहे. गेल्या पंधरा वर्षांत डेन्मार्कमधल्या सरकारने शेतकऱ्यांस सुमारे १३ कोटि रुपये कर्जाऊ दिले आहेत आणि त्यांच्या हिताच्या संरक्षणार्थ अनेक कायदे केले आहेत.

डेन्मार्कमधील शेतकरी बडे जमीनदार, भांडवलवाले किंवा सुखवस्तू गृहस्थ नाहीत. सहकारी तत्त्वावर आपले संघटन करून त्यांनी आपल्या धंद्याचा उत्कर्ष करून घेतला आहे. बी-बियाणे, खत वगैरे जिन्नस निकत घेणे व आपला तयार माल विकणे ह्या गोष्टी सहकारी संस्थांमार्फत ते करतात, ह्यामुळे त्यांचे व्यवहार कमी खर्चात व फायदेशीर रीतीने होतात हा डेन्मार्कमधील शेतीच्या धंद्याचा विशेष आहे. डॅनिश शेती सुस्थितीत राहून आंतरराष्ट्रीय चढाओढांत ती टिकून राहिली असेल तर त्याचे मुख्य कारण तिचे सहकारी संघटन हेच आहे. दूध, दुधाची साय (क्रीम), अंडी, दुकराचे मास ह्यासारख्या मालावर डॅनिश शेतकऱ्यांची भिस्त आहे व तो माल परदेशांत मोठ्या प्रमाणावर जातो. शेतीच्या मालाचे उत्पादन व विक्री सहकारी तत्त्वावर इतक्या पद्धतशीर रीतीने व कार्यक्षमपणाने चालने की, ह्या कारणाने डॅनिश शेतकऱ्यांस यशस्वितेच्या बाबतीत सर्व जगांत अत्यंत मानाचे स्थान प्राप्त झाले आहे. डेन्मार्कच्या परराष्ट्रीय व्यापाराचा आधार शेतीचा माल हाच आहे. ह्या बाबतीत त्याचे हिंदुस्थानाशी साम्य असले तरी निर्गत होणाऱ्या मालाच्या प्रमाणांत आणि परराष्ट्रीय व्यापाराच्या व्यवस्थेत दोहोंमध्ये अंतर आहे हे तेव्हाच ध्यानांत येईल.

लोणी, अंडी वगैरे मालाचे बाबतीत ग्रेट ब्रिटन हे राष्ट्र डेन्मार्कचे मोठे गिन्हाइक आहे. आपल्या शेतकऱ्यांचा माल बाजूस सारून डेन्मार्कमधून येणारे नित्याच्या स्वाण्यांतले पदार्थ आपणांस घ्यावे लागवे हे ब्रिटिश लोकांस खपत नाही. पण दोन देशांतली आर्थिक परिस्थिति व शेतीच्या व्यवस्थेचा प्रकार ह्यांमध्ये महदंतर असल्याने डेन्मार्कमधली यशस्वी पद्धति ग्रेट ब्रिटनमध्ये उचलतां येणे अव्यावहारिक आहे. ब्रिटिश शेतकऱ्यांची प्रवृत्ति सहकारी संघटनेस सामान्यतः अनुकूल नाही. तथापि, शेतीच्या मालाची योग्य प्रत लावणे आणि सहकारी पद्धतीने त्याची विक्री करणे ह्या गोष्टी ग्रेट ब्रिटनमध्ये साध्य होणार नाहीत, असे नाही आणि ह्या संबंधांत ब्रिटिश सरकारच्या विद्यमाने संघटित प्रयत्न चालू आहेत.

डेन्मार्कमधील यशस्वी शेतीची पद्धति इंग्लंडमध्ये जशीच्या तशी उचलतां येणे शक्य नाही. हिंदुस्थानांतहि तिचे अनुकरण सर्व बाबतीत करतां येणार नाही. तथापि, डेन्मार्कपासून दोन्ही देशांस शिकतां येण्यासारख्या अनेक गोष्टी आहेत. सहकारी संघटनांचा अवलंब हिंदी शेतकऱ्यांनी करून आपली उन्नति अवश्य करून घेतली पाहिजे. आमची शेती अल्प प्रमाणावरची असून तीमध्ये विशेष भांडवल नाही. म्हणून सहकारी पद्धतीने हिंदी शेतकऱ्यांनी व्यवहार केले तरच त्यांच्या धंद्याची स्थिति सुधारण्यासारखी आहे. परस्पर सहाय, परस्पर विश्वास, पद्धतशीर व चोख व्यवहार इत्यादि गोष्टींची जोड असल्यावांचून सहकारी संघटनाहि परिणामकारक होत नाही, हे लक्षांत ठेवणे आवश्यक आहे. सहकारी शेतीच्या प्रगतीचे बाबतीत डेन्मार्कचे उदाहरण नमुनेदार आहे, ह्यांत शंका नाही. सव्व त्या देशांतील शेतीचा किता हिंदी शेतकऱ्यांनी शक्य आहे त्या बाबतीत गिरवला पाहिजे.

कृत्रिम रेशमाचे धंद्यास वाव

कृत्रिम रेशीम ऊर्क रेयॉन ह्याच्या धाग्यांचे बनविलेले कापड आतां जगांतील सर्व पेठांतून खपू लागले आहे. कृत्रिम रेशीम कसे तयार करतात, त्याच्या उत्पादनांत कोणती कच्ची द्रव्ये वापरतात, त्याचे देशवार उत्पादन किती आहे, इत्यादि सविस्तर माहिती "अर्थी"च्या २० नोव्हेंबर, १९३५ च्या अंकांत आलेली आहे. १९३४ साली सर्व जगांत मिळून ७७ कोटि पौंड वजनाचे रेयॉन तयार झाले. १९३५ मध्ये त्यांत २२ टक्के वाढ होऊन ते ९४ कोटि झाले! रेयॉनचे सुताच्या उत्पादनांत अमेरिकेचा नंबर (२६ कोटि पौंड) पहिला लागला, व जपानचा दुसरा नंबर (२४३ कोटि पौंड) आला. १९३५ साली सर्व तऱ्हेच्या धाग्यांचे उत्पादन किती झाले ह्याचे शतमानाचे आकडे खाली दिले आहेत, त्यांवरून कृत्रिम रेशमास अजून किती वाव आहे, ह्याची कल्पना येईल:—

	%
कापास	५३.८
लोकर	१५.४
ताग	१०.५
इतर	१६.३
कृत्रिम रेशीम	४.१

१००

स्फुट विचार

फिर्नेन्स बिल व लेजिस्लेटिव्ह असेंब्ली

लेजिस्लेटिव्ह असेंब्लीने, सरकारने पुढे मांडलेले फिर्नेन्स बिल फेटाळल्यामुळे गव्हर्नर-जनरल ह्यांस आपल्या खास अधिकाराचा उपयोग करून ते पास झाले असे जाहीर करणे भाग पडले. मिठावरील कर अजीबात उठवावा व पोस्टकार्डांची किंमत अर्धी आणा व्हावी, ह्या दुरुस्त्या मूळ बिलांत झाल्यामुळे व सरकारास त्या दोन्ही अमान्य असल्याने मूळचे बिल जसेच्यातसे असेंब्लीने मंजूर करावे अशी शिफारस गव्हर्नर जनरल ह्यांनी करून ते कायदेमंडळाकडे पाठविले. मिठावरील आठ कोटि रुपयांच्या कराचे उत्पन्न हातचे घालवून बजेटाची तोंडमिळवणी करणे फडनवीसांस अशक्य होते आणि असेंब्लींतल्या लोकपक्षीय सभासदांस त्याबद्दलच्या आपल्या दुरुस्तीच्या अव्यवहार्यतेची जाणीव नव्हती असे नाही; पण सरकार आपल्या कोणत्याच सूचना मान्य करणार नाही तेव्हा दुरुस्त्यांच्या तारतम्याकडे पहाण्याचे आपणांस कारण नाही आणि स्वतःस हव्या त्या स्वरूपांत फिर्नेन्स बिल पास करण्याचा शेवटचा अधिकार गव्हर्नर-जनरलच्या हातांत आहेच, ह्या भावनेने त्यांनी बिलाचा फेरविचार करण्याचे नाकारले. पोस्टकार्डांची किंमत कमी करण्याची सूचना तरी निदान सरकार मान्य करील आणि क्रेडाच्या पुनर्घटनेचा खर्च चालू उत्पन्नांतून करण्याचा आपला आग्रह सर जेम्स ग्रिग सोडून देतील असे वाटत होते. पण तीहि गोष्ट घडली नाही. उत्पन्न-खर्चाची व्यवस्था ठरविण्याचा अधिकार व अंतिम सत्ता कार्यकारी सरकारच्या हातीच असली पाहिजे, हा फडनवीसांचा सिद्धांत ब्रिटिश पार्लमेंटाप्रमाणे हिंदी कायदेमंडळासहि लागू करणे, विषम गोष्टींची तुलना करून मेळ घालण्यासारखे आहे. हिंदी सरकार कायदेमंडळास जबाबदार नसल्यामुळे असे प्रकार ह्या देशांत होतात, हे सुप्रसिद्ध आहे. दोन्ही बाजूंमध्ये विन-जबाबदारीची वृत्ति दिसून येणे हा प्रचलित राज्यघटनेचा ठळक दोष आहे, ह्याची आठवण, असेंब्लीने फिर्नेन्स बिल फेटाळून लावले या गोष्टीने पुन्हा करून दिली आहे.

असेंब्लींत ओटावा करार

सुमारे चार वर्षांपास ब्रिटिश साम्राज्यांतर्गत देशांमध्ये परस्पर सवलतीचा करार झाला, त्याच वेळी त्यांत हिंदुस्थानचा अंतर्भाव होण्यास हिंदी लोकमत फारसे अनुकूल नव्हते. त्याचा फेरविचार करण्याचा प्रसंग येताच त्यांतून हिंदुस्थानने आपले अंग काढून घेण्यासंबंधाची नोटीस तात्काळ दिली जावी, अशी सूचना लोकपक्षीय सभासदांकडून लेजिस्लेटिव्ह असेंब्लीमध्ये येणे अपरिहार्य होते. ओटावा करारास तीन वर्षे झाली म्हणजे तो चालू ठेवावा किंवा नाही ह्याचा निर्णय करण्यासाठी तो प्रश्न असेंब्ली-पुढे मांडण्यांत यावा, ही सूचना हिंदुस्थानसरकारने मान्य केली होती आणि तीस अनुसरून गेल्या आठवड्यांत सर महमद झाफरुल्लाखान ह्यांनी कायदेमंडळांत सदरहु प्रश्न उपस्थित केला. पूर्ण चौकशीअंती ओटावा करार हिंदुस्थानच्या हिताचा नाही, असे असेंब्लीचे मत बनल्यास तिने तसे खुशाल म्हणावे. परंतु कराची फलश्रुति नीट घ्यानांत घेण्यास गुंतागुंतीच्या आंकड्यांची तपशीलवार छाननी होणे आणि त्यांचा अर्थ व्यवस्थित लावला जाणे अगत्याचे असल्याने, ते काम असेंब्लीने एका कमिटीकडे

सोपवावे, अशी सर महमद ह्यांची सूचना होती. करार आम्हांस नको असे तडकाफडकी न म्हणतां साधकबाधक गोष्टींचा विचार शांतपणाने करण्यास असेंब्लीस अवसर मिळावा, एवढीच सरकारची इच्छा असल्याचे त्यांनी सांगितले. साम्राज्यांतर्गत व्यापार सवलतीच्या तत्त्वावर चालण्याची योजना निश्चित झाल्यास तीमध्ये हिंदुस्थानचा अंतर्भाव होण्यास येथील लोकमत आज कित्येक वर्षे प्रतिकूल आहे आणि येथील सरकारनेहि त्या अर्थाचे मत मागे व्यक्त केले आहे. हिंदी कच्चा मालास जगांत अनेक देशांत गिऱ्हाइके असल्यामुळे सवलतीच्या कराराने हा देश ब्रिटिश साम्राज्याशी बांधला गेला असता त्या देशाशी होणारा हिंदुस्थानचा व्यापार बिघडण्याची भीति असते, हे ह्या प्रतिकूल मताचे मुख्य कारण आहे. हिंदी लोकांस जकार्तीचे स्वातंत्र्य हवे आहे, त्यासहि साम्राज्यांतर्गत सवलतीच्या व्यापाराने वाध येतो. ह्या कारणास्तव लेजिस्लेटिव्ह असेंब्लीत, ओटावा करारांतून हिंदुस्थानने स्वतःस मोकळे करून घ्यावे, असे लोकमत स्पष्ट व्यक्त झाले, आणि कमिटी-विषयीच्या सरकारी सूचनेस विरोध झाला.

फळांचा रस टिकवण्याचा सोपा धंदा

वाया जाणाऱ्या वस्तु उपयोगी करणे आणि अल्पकाल टिकणाऱ्या पदार्थांचे आयुष्य वाढवणे म्हणजे संपत्तीच्या उत्पादनांत व पुरवठ्यांत भर घालण्यासारखेच आहे. ह्या दृष्टीने पहाता हंगामांत कवडीमोल होणाऱ्या महाराष्ट्रातील फळांचा पूर्ण उपयोग करून घेता येईल किंवा नाही आणि त्या मार्गाने खेडेगांवांची कमाई वाढवता येईल किंवा कसे हा महत्त्वाचा प्रश्न आहे. मुंबई-सरकारने नेमलेल्या एका कमिटीने ह्यासंबंधांत चौकशी करून रिपोर्ट सादर केला आहे आणि आंबे विशिष्ट पद्धतीने टिकवून विलायतेसहि पाठवण्याचा उपक्रम चालू झाला आहे. कागदी लिंबे, डाळिवे, संत्री, मोसंबी, जांभळे, वगैरे फळांचा त्यांच्या हंगामांत रस काढून तो पुढे उपयोगांत येईल अशी व्यवस्था झाल्यास बागवाल्यांचा फायदा आणि वाढेल तेव्हा फळांचा आस्वाद घेण्याची जनतेची सोय या दोन गोष्टी साधता येतील. फळे मुबलक असतात तेव्हा त्यांचा रस काढून ठेवून ती दुर्मिळ होतात तेव्हाहि लोकांस त्यांचा उपयोग करता येईल अशी व्यवस्था होण्यांत आर्थिक प्रगति आहे आणि त्यांतली कृति खेडेगांवी लोकांस सहज साधल्यास एकंदर समाजाचे त्यांत हित आहे. निरनिराळी फळे घेऊन त्यांचा अत्यंत कमी खर्चात अधिकांत अधिक उपयोग कसा करून घेता येईल, ह्या संबंधांत चौकशी व प्रयोग शास्त्रीय पद्धतीने आणि हिशेबी वृत्तीने होणे अगत्याचे आहे, हे उघड आहे. कित्येक फळांचे विलायती रस परदेशांतून इकडे येतात आणि बाजारांत त्यांचा खप होतो. आपण बनवलेल्या रसांत विलायती मालाचे गुण उतरतात किंवा नाही आणि ते बाजारांत त्याचे मानाने स्वस्त विकणे परवडेल किंवा कसे, तसेच, ह्या उद्योगास लागणारी साधनसामुग्री सहज लभ्य आहे किंवा नाही, ह्या अनेक बाबींची व्यावहारिक व विश्वसनीय माहिती उपलब्ध झाल्यावांचून फळांचा रस करून विकण्याचा नवा धंदा खेडेगांवांत करता येण्याजोगा आहे असे निश्चयाने सांगता येणार नाही.

श्री. एन. जी. आपटे ह्यांचा स्तुत्य उद्योग

येथील पाणी शोधण्याच्या कामांतले तज्ज्ञ, श्री. एन. जी. आपटे ह्यांनी फळांचे रस काढून ते टिकवण्याचा धंदा सुकर व फायदेशीर होईल किंवा नाही, ह्याबाबत प्रयोग करून व्यावहारिक अनुभव मिळवला आहे, तो अत्यंत उपयुक्त आहे, असे आम्हांस वाटते. कागदी लिंबू, जांभूळ, मोसंबे, संत्रे, डाळिव ह्या फळांचे रस काढून त्यांपैकी लिंबू व जांभूळ ह्यांचा रस टिकवता येतो आणि तो चांगल्या स्थितीत राहू शकतो अशी त्यांनी खात्री करून घेतली आहे व त्यासंबंधांत तज्ज्ञांचे अनुकूल अभिप्राय मिळवले आहेत. इतर फळांचे बाबतीतहि असे प्रयत्न त्यांचे चालू आहेत. हा एकंदर धंदा यशस्वी होण्यास फळांतल्या सामीन्यतः वाया घालवल्या जाणाऱ्या भागांचाहि उपयोग करता येणे इष्ट असते. लिंबांतला रस काढून घेतल्यावर राहिलेली साल टाकून देता तिच्यांतून तेल काढले व त्यास मागणी असली तर रस काढण्याच्या धंध्याची उत्पादकता वाढली, असेच होणार असल्याने, श्री. आपटे ह्यांनी त्याहि मार्गाने प्रयोग केले आहेत व त्यांत त्यांस बरेचमे यश आले आहे. रस काढणे, तो वाटल्यांत भरणे वगैरे कृति सहज साधाव्या म्हणून त्यांनी आपल्या कल्पनेने साधी उपकरणे बनवली आहेत. धंदा लहान प्रमाणांतला असला तरी त्यांत किमान भांडवल व किमान मागणी ह्यांची आवश्यकता असतेच. तसेच, फळांच्या रसांचा पेय म्हणून उपयोग करण्याची प्रथा समाजांत पडली नसेल किंवा पडणार नाही, तर असल्या धंध्यास फारसा वाव मिळणार नाही. तेव्हां मागणी व पुरवठा ह्यांचा मेळ येथे घालावाच लागेल आणि रसाच्या गुणाबरोबर त्याची किंमतहि बेताची असावी लागेल. श्री. आपटे ह्यांचा उद्योग व्यावहारिक स्वरूपाचा व पद्धतशीर असल्याने त्यांस जनतेकडून उत्तेजन मिळणे आवश्यक आहे. आजपर्यंत केलेले प्रयत्न व पुढच्या कार्यक्रमाची योजना त्यांनी जाहीर केली आहे. जिज्ञासू, तज्ज्ञ व भावी गिऱ्हाईके ह्यांनी त्याबाबत माहिती व खात्री करून घ्यावी, अशीच त्यांची सरळ इच्छा आहे.

साठे बंधूंचा विस्कटांचा कारखाना

गेल्या रविवारी, डायरेक्टर ऑफ इंडस्ट्रीज, मि. अडवाणी, ह्यांच्या अध्यक्षतेखाली येथील साठे बंधूंच्या कारखान्याच्या नवीन इमारतीचा उद्घाटनसमारंभ साजरा झाला. इमारत खुल्या जागेत बांधली असून प्रशस्त व सोयीची आहे, आणि साठे बंधूंच्या उद्योगाचा व्याप किती वाढला आहे, याची ती साक्ष देत आहे. उद्घाटनसमारंभाचे प्रसंगी कारखान्याचे मालक, श्री. साठे, ह्यांनी त्याविषयी हकीकत सांगितली, ती विशेष बोधप्रद व उत्तेजनकारक होती. अत्यंत लहान प्रमाणावर प्रारंभ करून व भांडवलासंबंधाच्या वगैरे अनेक अडचणीस तोंड देऊन त्यांनी मोठ्या नेटाने आपल्या उद्योगाचा विस्तार केला आहे आणि आपला कारखाना नमुनेदार करण्याचा त्यांचा निश्चय आहे. कारखान्यातील कामगार लोकांकरिता रहाती घरे बांधण्याची योजना त्यांनी आंखली असून त्यास एक प्रयोगशालाहि जोडण्यांत आली आहे. आपला माल गुणांनी उत्तम वठावा व त्यांत शक्य तितक्या सुधारणा दिवसानुदिवस करता याव्या हा प्रयोगशालेचा स्तुत्य हेतु असून साठे बंधूंच्या प्रगमनशीलतेची साक्ष हा उपक्रम पटवीत आहे. काटकसरीने, सचोटीने व दृढ-

निश्चयाने काम केल्यास महाराष्ट्रांत नवीन उद्योगधंदे काढून त्यांचा उत्कर्ष घडवून आणता येतो, ह्याचे, साठे बंधूंचा विस्कटांचा कारखाना हे उत्तम उदाहरण आहे. उद्घाटनसमारंभाचे वेळी जी भाषणे झाली, त्यांत वक्त्यांनी ही गोष्ट स्पष्ट करून सांगितली. कारखान्याचे मालक, श्री. साठे, ह्यांनी आपल्या निवेदनांत नवीन उद्योगधंध्यांस भांडवल पुरविण्याचे बाबतीत बँकांचे मार्फत तरतूद होण्याची आवश्यकता प्रतिपादिली आणि त्याहि बाबतीत महाराष्ट्रांत काय सोयी आज आहेत व कोणत्या नवीन सोयी करता येतील, ह्याचा खुलासा करण्यांत आला आणि तो मार्गदर्शक होता असे आम्हांस वाटते. साठे बंधूंच्या उद्योगास उत्तरोत्तर वाढते यश प्राप्त व्हावे, असे आम्ही इच्छितो.

मि. अडवाणी ह्यांचे भाषण

समारंभाचे अध्यक्ष, मि. अडवाणी, ह्यांनी आपल्या भाषणांत माहिती दिली आणि सूचना केल्या, त्यांचा विचार महाराष्ट्रीय जनतेने अवश्य केला पाहिजे. साऱ्या मुंबई इलाख्यांत, फॅक्टरी अॅक्टखाली येणारे असे विस्कटांचे सातआठच कारखाने असून त्यांत काम करणारांची संख्या पुरती पांचशे इतकीहि नाही. सहा लक्ष रुपयांची विस्कटे व केवस प्रतिवर्षी बाहेरून येऊन मुंबईच्या बंदरांत उतरतात. ह्या इलाख्यांत सोळाशे कारखाने असून त्यांतले निम्मे हंगामी आहेत. मुंबई इलाख्याची औद्योगिक प्रगती-विषयी ख्याति असली तरी तो बहुतांशी कृषिप्रधानच अजून राहिला असून त्यामध्ये उद्योगधंध्यांच्या वाढीस वाटेल तितका वाव आहे, ही गोष्ट मि. अडवाणी ह्यांनी आपल्या भाषणांत प्रामुख्याने सांगितली. मुंबई सरकारने उद्योगधंध्यांस द्रव्यसहाय देण्याची एक योजना निश्चित केली आहे आणि दहा हजार रुपयांपर्यंत कोणत्याहि कारखान्यास भांडवल पुरवण्याची व्यवस्था तिच्यामध्ये आहे. ह्या योजनेचा उपयोग आमच्या होतकरू धंदेवाल्यांनी अवश्य करून घेतला पाहिजे. देशांत उद्योगधंध्यांची वाढ होण्यास सामान्य जनतेत औद्योगिक मनःप्रवृत्तीचा उदय झाला पाहिजे आणि त्या बाबतीत एकप्रकारचे प्रौढ शिक्षण देण्याची खटपट करणे आवश्यक आहे असे त्यांनी सुचवले. आधुनिक यंत्रसामुग्री व औद्योगिक घटना ह्यांविषयी लोकांस माहिती नसेल व त्यामुळे नवीन उपक्रमास सामान्य माणसे बुजतात. हा बुजरेपणा दूर होण्याकरिता योग्य उपायांची योजना होणे जरूर आहे, असे मि. अडवाणी ह्यांचे मत आहे. जनतेने स्थानिक कारखान्यांत तयार झालेला मालच वापरावा असे सांगून स्वदेशीस उत्तेजन देण्याची आवश्यकताहि त्यांनी प्रतिपादली. एकंदरीने पहाता साठे बंधूंच्या कारखान्याच्या नवीन इमारतीचा उद्घाटन समारंभ, त्या प्रसंगी प्रदर्शित केलेल्या विचारांचे योगाने, स्फूर्तिदायक व उत्साहवर्धक झाला ह्यांत शंका नाही.

सहकारी कायद्यांत दुरुस्ती

रानटी जनावरांपासून पिकांस उपद्रव होतो, अशा ठिकाणी कुंपणाच्या सहकारी सोसायट्यांची स्थापना करणे सुकर व्हावे, ह्यासाठी मुंबई सहकारी कायद्यांत दुरुस्ती करणारे विल मुंबई कायदेमंडळांत पास झाले, रानडकरांचा उपद्रव शेतीच्या पिकांस फार होत असतो, आणि शेतांस कुंपणे नसल्या कारणाने त्यांचा प्रतिबंध होत नाही, असा अनुभव आहे. ह्याकरिता सहकारी पद्धतीने तजवीज करावयाची म्हटले तर अडचणी उपस्थित होतात व शेतकऱ्यांस आपल्यापुरती सोय करता येत नाही. या संबंधांतल्या आजपर्यंत भासलेल्या अडचणी दूर करणे हा प्रस्तुत दुरुस्तीचा मुख्य हेतु आहे.

ओटावा कराराची फलश्रुति

—:—:—

सन १९३२ साली ओटावा येथे ब्रिटिश साम्राज्यांतर्गत देशांची आर्थिक परिषद भरली होती. तीमध्ये, परस्परांस व्यापार्याच्या आर्थिक व व्यापारी सवलतीसंबंधाने चर्चा होऊन शेवटी तिची 'ओटावा करार' म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या योजनेत परिसमाप्ती झाली. हिंदुस्थान सरकारच्या प्रतिनिधींनी व्यापार-विषयक कांहीं करार केल्यामुळे जकातीमध्ये बदल करावा लागला, तर त्यास धेथील कायदेमंडळाची संमति घेण्यांत येईल, असे सरकारने आश्वासन दिले होते; परंतु सरकारचे धोरण आखले जाण्यापूर्वी हिंदी व्यापारी वर्गाचा सध्या घेण्यांत आलेला नव्हता. इंग्लंड व हिंदुस्थान ह्यांचे दरम्यान जो करार झाला, त्या अन्वये हिंदी निर्गत वाढून शेतकऱ्यांच्या मालाचा उठाव होईल व तांदूळ, जवस, चहा, कॉफी, कांतडी, ताग, कपास इत्यादि मालास इंग्लंडमध्ये सवलत मिळाल्याने त्यांची निर्गत वाढून इतर देशांचा ब्रिटिश बाजारातील माल मागे पडेल, अशी अपेक्षा होती. ओटावाच्या करारापासून हिंदुस्थानाचा फायदा होणार नाही, झाला तर तोटाच होईल, असे लोकपक्षाचे मत होते व त्याच्या उलट, ओटावाच्यामुळे हिंदी परराष्ट्रीय व्यापारास सवलत व उत्तेजन मिळालेले आहे, असे सरकारचे म्हणणे होते. ह्या संबंधांतला मतभेद कायम राहिला असून त्याचीच वाच्यता पुन्हां असेवलीमध्ये झाली आहे. ह्या प्रश्नाचे आकलन होण्यास खाली दिलेल्या आकड्यांचा उपयोग होईल:—

१९२९-३० सालाच्या मानाने गेल्या चार वर्षांतील हिंदी आयातीचे आकडे खाली दिले आहेत:—

एकूण आयात.

(कोटि रु.)

कोटून	१९२९-३०	१९३१-३२	१९३२-३३	१९३३-३४	१९३४-३५
ग्रेट ब्रिटन	१०३.१	२२.८	२८.८	२७.६	५३.७
ब्रि.साम्राज्य (ग्रे. ब्रि. सोडून)	२९.२	११.९	१०.६	१०.३	११.६
ब्रि.साम्राज्य (एकूण)	१२२.५	५६.७	५९.४	५७.७	६५.३
इतर देश (एकूण)	११६.३	६९.८	७३.२	५७.७	६६.९
एकूण आयात	२४०.८	१२६.५	१३२.६	११५.४	१३२.३

वरील कोष्टकावरून असे दिसेल की, १९३१-३२ मध्ये म्हणजे ओटावाचा करार होण्यापूर्वी, हिंदी आयातीपैकी ३५.५ टक्के माल ग्रेट ब्रिटनमधून आला व ५५.३ टक्के माल साम्राज्याबाहेरील देशांतून आला. १९३४-३५ मध्ये हे प्रमाण अनुक्रमे ४०.६ व ५०.६ असे झाले, म्हणजे ग्रेट ब्रिटनमधून होणारी आयात वाढून इतर देशांतील माल इकडे कमी आला.

हिंदुस्थानांत सवलत मिळणाऱ्या मालाची आयात

कोटून	१९३१-३२	१९३२-३३	१९३३-३४	१९३४-३५
ग्रेट ब्रिटन	१२.६	१३.३	१४.९	१६.९
इतर देश	१८.२	२०.१	१७.६	२१.५
एकूण	३०.८	३३.४	३२.५	३८.४

ग्रेट ब्रिटनच्या मालास सवलत मिळाल्याने इतर देशांच्या मानाने त्या देशांतील मालाची आयात कशी ज्यास्त होत गेली, हे वरील कोष्टकावरून लक्षांत येईल.

ह्यापुढे एकूण हिंदी निर्गतीचे तुलनात्मक आंकडे दिले आहेत:—

**एकूण निर्गत
(कोटि रु.)**

कोटें	१९२९-३०	१९३१-३२	१९३२-३३	१९३३-३४	१९३४-३५
ग्रेट ब्रिटन	६६.६	२२.९	३७.०	२७.२	२७.५
ब्रि. साम्राज्य (ग्रे. ब्रि. सोडून)	२३.६	२५.३	२२.८	२०.९	२०.८
ब्रि.साम्राज्य (एकूण)	११०.२	६८.२	५९.८	६८.१	६८.३
इतर देश (एकूण)	२००.६	८७.७	७२.६	७८.२	८२.९
एकूण निर्गत	३१०.८	१५५.९	१३२.४	१४६.३	१५१.२

वरील कोष्टकावरून ध्यानांत येईल, की गेल्या दोन वर्षांत एकूण हिंदी निर्गत १९ कोटींनी वाढली. जपानकडे होणाऱ्या निर्गतीमध्ये ११ कोटींची भर पडली, अमेरिकेने ३ कोटींचा माल ज्यास्त घेतला व ग्रेट ब्रिटनने सवलती मिळूनहि फक्त ११ कोटींचा माल ज्यास्त उचलला, परंतु इतर देशांकडे होणारी निर्गत ८३ कोटींनी घटली. ज्याच्या संबंधांत सवलती देण्यांत आल्या आहेत त्या मालाच्या निर्गतीचे आकडे खालच्या कोष्टकांत नमूद केले आहेत:—

**सवलत मिळणाऱ्या मालाची निर्गत
(कोटि रु.)**

कोटें	१९३१-३२	१९३२-३३	३१९३३-३४	१९३४-४५
ग्रेट ब्रिटन	३३.३	२९.७	३६.५	३६.७
इतर देश	७७.६	६५.३	६२.९	५७.७
एकूण	११०.९	९५.५	९९.४	९४.४

ग्रेट ब्रिटनकडे होणाऱ्या निर्गतीमध्ये झालेल्या वाढीइतकीच इतर देशांकडे झालेल्या निर्गतीत घट पडली आहे, हे वरील आंकड्यावरून लक्षांत येईल.

ओटावा करारामुळे हिंदी निर्गतीची फक्त दिशा बदलली, ग्रेट ब्रिटनकडे होणाऱ्या निर्गतीत विशेष वाढ होऊन एकूण व्यापार भरभराटेत, ही आशा फलद्रूप झाली नाही असा निष्कर्ष वरील आंकड्यांवरून निघतो. अनेक आगतुक जागतिक कारणामुळे अपेक्षित फलनिष्पत्ति झाली नाही असे म्हणावे तर ओटावा कराराचे समर्थन कसे करता येईल ! हा प्रश्न शिथिलच रहातो.

एक हजार रुपयांचे कर्ज पाहिजे

कर्जाची मुदत, व्याजाचा दर, परत फेडीची व्यवस्था, इत्यादीं बद्दलचा सुलासा समक्ष करावा.

क्ष O/o मॅनेजर, 'अर्थ' पुणे ४.

एन. ए. अँड फ्रेन्ड्स
 स्टेशनर्स, जनरल मर्चन्ट्स, अँड कमिशन एजन्ट्स.
 आप्पा बळवंत चौक, पुणे २.

K. K. & Co.
 Photographic Dealers
 POONA.

प्राप्तीवरील करासंबंधी दोन निवाडे

लागू झालेले पण हातीं न आलेले कमिशन

मुरारजी गोकुळदास गिरणीच्या कंपनीचे विक्रेते ह्या नात्याने मेसर्स रामकुमार केदारनाथ हे काम करीत असत व स्वतः विकलेल्या मालावर, त्याचप्रमाणे कंपनीने विकलेल्या मालावरहि त्यांस कमिशन मिळत असे. प्राप्तीवरील करासाठी डिसेंबर १९३३ अखेरच्या वर्षाचे हिशेब सादर करतांना त्यांनी आपल्या मिळकतीच्या आंकड्यांत फक्त ३० जून पर्यंतच्या कमिशनचीच रकम दाखविली. जुलै ते डिसेंबर १९३३ ह्या मुदतीमधील कमिशनवर स्वतःचा हक्क लागू झाला होता तरी मुरारजी गोकुळदास कंपनीची स्थिति समाधानकारक नसल्याने ते कमिशन आपणांस न मिळण्याचा संभव होता असे मेसर्स रामकुमार केदारनाथ ह्यांचे म्हणणे होते. कमिशनर ऑफ इनकमटॅक्सने ह्या प्रश्नाचा निर्णय हायकोर्टाकडे सोपविला.

वरील उदाहरणांतील जुलै ते डिसेंबर ह्या मुदतीमध्ये मिळवलेले पैसे जमा न झाल्यास ते कर्ज ह्या सदरांत येतात व कर्जाची रकम लागू होणे म्हणजे मिळकत लागू होणे नव्हे, असा १९३४ मधील प्रिव्ही कौन्सिलचा एक निवाडा मेसर्स राजकुमार ह्या फर्मने आपल्या म्हणण्याच्या पुष्ट्यर्थ पुढे मांडला. तथापि, हा निवाडा येथे लागू पडत नाही, आजपर्यंत फर्मने प्राप्तीच्या हिशेबांत कमिशन रुजू झाले की त्याचा आकडा धरलेला आहे, ह्या मुद्यावर हायकोर्टाने कमिशनर ऑफ इनकम टॅक्सच्या बाजूने निकाल दिला व सर्वांचा बोजाहि फर्मवर टाकला.

डिव्हेचर्सचे पैसे बुडाले, ते इतर उत्पन्नांतून वजा करतां येतील काय ?

सर चिनुभाई माधवलाल ह्यांनी आग्रा स्पिनिंग अँड वीव्हिंग कंपनी लि. ने काढलेल्या डिव्हेचर्समध्ये कांहीं पैसे गुंतवले. सदरहु कंपनी कांहीं दिवसांनी गुंडाळण्यांत आली व त्यामुळे सर चिनुभाईचे ८,५८,७१० रुपयांचे नुकसान झाले. हे नुकसान कर देणाऱ्याच्या इतर उत्पन्नांतून वजा टाकतां येते काय, ह्या मुद्याचा निर्णय व्हावा, असा मुंबईच्या कमिशनर ऑफ इनकमटॅक्सने हायकोर्टाकडे अर्ज केला होता.

इनकमटॅक्स अॅक्टाच्या कोणत्याहि कलमाच्या अन्वये ह्या नुकसानीचा इतर उत्पन्नाशी संबंध जोडतां येत नाही, असा हायकोर्टाने निकाल दिला. डिव्हेचर्सची सुरेदी हा सावकारीच्या व्यवहाराचा एक भाग होता व इतर व्यवसायांबरोबर सर चिनुभाई हे सावकारीहि करीत होते, असे सिद्ध झाल्यास मिळकतीमधून हे नुकसान वजा टाकतां येईल. परंतु तशी वस्तुस्थिति नाही. सर चिनुभाई हे वयांत येण्यापूर्वीच त्यांच्या मातोश्रीने ही डिव्हेचर्स १९२२ साली घेतली होती. सावकारीचा घंदा करणाराने केलेल्या कोणत्याहि व्यवहारांत रकम गुंतविणेचा प्रसंग आला, तर तो व्यवहार सावकारीचाच भाग असला पाहिजे, असे म्हणतां येणार नाही.

बनारस विश्वविद्यालयाच्या १८ व्या पदवीदान प्रसंगी भाषण करतांना पंडित मदनमोहन मालवीय म्हणाले:—

“बेकारांस काम पुराविणे हे सरकारच्या कर्तव्यक्षेत्रांत आले पाहिजे. देशादेशांत व जातजातींत बंधुत्वाचे नाते निर्माण करून फलह थांबविला पाहिजे. शांतता, समाधान व सुबत्ता नांदण्यास शास्त्रीय प्रगतीचे सहाय्य झाले पाहिजे; शास्त्रीय शोधांनी विनाशास प्रोत्साहन मिळतां कामा नये.”

धी सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया लि०

कडून
हिंदुस्थानांतील प्रजेच्या हितासाठी अनेक
नाविन्यपूर्ण उत्कृष्ट योजना.

होम सेव्हिंग खाते | सोने विक्री खाते
५ तोळे व १० तोळे लगडी

चालू खाते | सेफ डिपॉझिट व्हाल्ट | विमा खाते
खाते

त्रैवार्षिक कॅश सर्टिफिकेट | एक्झिच्यूटिव्ह आणि
खाते | ट्रस्टी खाते

सविस्तर माहितीकरितां पत्रव्यवहार करा:—

स्वदेशप्रेमी लोकांनी स्वदेशी संस्थेला उत्तेजन देणे हे त्यांचे कर्तव्य आहे. जनतेची सेवा करणे हेच आमचे ध्येय आहे. वरील स्वदेशी संस्थेकडून मिळणाऱ्या फायद्याचा अनुभव प्रत्येकाने घ्यावा.

सो. न. पोचखानवाला,
मॅनेजिंग डायरेक्टर.

CONFIDENCE

is a worth-while asset in business building. The success that has attained Hindusthan's efforts to serve the public has its origin in public confidence, its

YEARS OF

Efficient Management, Fair Dealings, Prompt Settlement of Claims, Liberal Terms, Enterprize, Judicious Reserves, Sound Investments, Huge Assets and Useful Service

HAS CREATED

PUBLIC CONFIDENCE

The following figures will convince you :

NEW BUSINESS

This year 1934-35

Exceeds

2 CRORES & 50 LAKHS

BONUS

PER THOUSAND PER YEAR

On Endowment Rs. 23 On Whole Life Rs. 20

HINDUSTHAN

Co-operative Insurance Society, Ltd.

(ESTD. 1907)

Branches : Bombay, Madras, Delhi, Patna, Lahore, Lucknow, Dacca,

Offices : throughout India & the East.

S. C. MAJUMDAR, N. SARKAR,
MANAGER : Bombay Branch. | General Manager.

POONA OFFICE — 180, Budhwar Peth.

कंपनी कायद्यांत दुरुस्ती

हिंदी कंपनी-कायदा जुना पुराणा झाला असून त्यांत दुरुस्ती होणे आवश्यक आहे, अशी तक्रार आज कित्येक दिवस ऐकू येत आहे. हिंदुस्थानांतील संयुक्त भांडवलाच्या मंडळांचा कारभार मॅनेजिंग एजंट्सच्या मार्फत चालण्याचा प्रवात अत्यंत अनिष्ट असल्याची हाकाटी कित्येक वर्षांची जुनी आहे. सध्या अंमलांत असलेला कंपनीकायदा सद्दोष असून त्यांत महत्त्वाच्या सुधारणा होणे जरूर आहे, ह्या लोकांच्या निकडीच्या मागणीस मान देऊन हिंदुस्थान सरकारने ह्या प्रश्नाची चौकशी करून रिपोर्ट करण्यासाठी श्री. सुशील सेन ह्या अधिकाऱ्याची खास नेमणूक केली होती. त्यांच्या रिपोर्टासंबंधाने व्यापारी वर्गाचे म्हणणे ऐकून घेऊन सरकारने एक बिल तयार केले आहे व ते आतां लेजिस्लेटिव्ह असेंब्लींत रीतसर मांडण्यांतहि आले आहे.

सध्याच्या कायद्यांत विशेषकरून खालील बाबतींत सुधारणा व्हावी, अशी लोकांची मागणी होती:-भरमसाटपणाने स्थापन केल्या जाणाऱ्या कंपन्यांवर नियंत्रण, प्रॉस्पेक्टसची प्रसिद्धी व त्यांतील मजकूर ह्यांत सुधारणा, भागीदारांस कंपन्यांची आर्थिक परिस्थिति जास्त विस्ताराने समजण्याची तरतूद व व्यवस्थेवर भागीदारांचे प्रभावी नियंत्रण, बँकिंग कंपन्यांसंबंधी विशेष तरतूद, इ.

सध्याचा कंपनीकायदा इंग्लंडमधील कायद्यास अनुसरून करण्यांत आलेला होता. नवीन बिलाने ह्या कायद्याचा आराखडा कायम ठेवला असून शक्यतोवर इंग्लिश कायद्यास धरूनच त्याच्या दुरुस्तीचे बिल बनवण्यांत आले आहे.

प्रस्तुत बिलांत मॅनेजिंग एजंटसंबंधी पुढीलप्रमाणे सुधारणा करण्यांत आली आहे:-मॅनेजिंग एजन्सीच्या करारावर व नेमणुकीच्या मुदतीवर नियंत्रण, एजंटस काढून टाकण्याबाबतची तरतूद, एजन्सीची वर्गावर्गीकरणे, वेतन दुसऱ्यास लावून देण्यास प्रतिबंध, कंपनीस एजंटवर अधिकार चालविण्यास कांही बाबतींत सत्ता, इ.

डायरेक्टरांस कर्ज देण्यावर कांही बाबतींत प्रतिबंध असून कांही बाबतींत ते देण्यावर नियंत्रण घालण्यांत आले आहे. डायरेक्टरांस दिलेल्या कर्जाचा तपशील ताळेबंदांत दाखविण्याची व्यवस्था करण्यांत आली आहे. त्यांचेवर इतरहि कित्येक बंधने घालण्यांत आली आहेत.

बिलाने बँकिंग कंपनीची व्याख्या करून, त्यांच्या व्यवहाराचे क्षेत्र बँकिंगपुरतेच मर्यादित केले आहे. कामास सुरवात होण्यापूर्वी पुरेसे भांडवल जमणे आवश्यक होऊन रिझर्व्ह फंड व रोख शिल्लक ह्यांचीहि योग्य तरतूद करणे बँकांस आतां प्राप्त होणार आहे. तात्कालिक कारणांमुळे संकटांत आलेल्या बँका बुडू नयेत, ह्याचीहि तरतूद बिलाने केली आहे.

श्रीगजानन वीरिंह्य मिल्सची दिनदर्शिका (शके १८५८)

ह्या दिनदर्शिकेत जुन्या पंचांगाप्रमाणे वार, तारीख, मिती व त्यांचा शास्त्रार्थ, टिळक पंचांगाप्रमाणे फरक, रविचंद्राचे उदयास्त, बँकांच्या सुट्या इत्यादि उपयुक्त माहिती देण्यांत आली असून टिपणासाठी जागाहि राखून ठेवलेली आहे. गजानन मिल्समध्ये रेशमी कापड तयार करण्याची आपली योजना प्रास्तविक मजकुरांत चालकांनी जाहीर केली आहे.

‘ ओटावा करार आणि हिंदुस्थान ’

(मि. गाडगीळ यांची लेखमाला)

गोखले इन्स्टिट्यूट ऑफ पॉलिटिक्स अँड इकॉनॉमिक्सचे डायरेक्टर, मि. धनंजयराव गाडगीळ, ह्यांनी वरील विषयावर ‘ सर्व्हेंट ऑफ इंडिया ’ ह्या इंग्रजी साप्ताहिकांत एक लेखमाला लिहिली, ती आतां पुस्तक रूपाने प्रसिद्ध करण्यांत येत आहे. मूळ ओटावा कराराची असेंब्लीमध्ये चर्चा होण्याचे सुमारास श्री. गाडगीळ ह्यांनी ‘ इंपीरियल प्रेफरन्स ’ ह्या नांवाच्या आपल्या चोपड्यांत ओटाव्याची साधकबाधक छाननी केलेली होती व त्याच धर्तीवर ही नवी लेखमाला लिहिण्यांत आलेली आहे. हिंदुस्थानाच्या व्यापारांत झालेली सुधारणा हा एकंदर जागतिक कारणसमुच्चयांचा परिणाम आहे, व्यापारविषयक धोरणाचाच केवळ नव्हे, असे सुरवातीसच सांगून ओटावा करारामुळे विशिष्ट मालाच्या व्यापारांत काय फरक घडून आला, ह्याचे निरीक्षण त्यांनी प्रस्तुत लेखमालेत केले आहे. जवसाचे व्यापारावर ओटावा कराराचा अनुकूल परिणाम झाला, ही निर्गतीच्या आंकड्यांवरून होणारी समजूत कशी भ्रामक आहे, ह्याचेहि दिग्दर्शन करण्यांत आले आहे. ज्या हिंदी मालास ग्रेट ब्रिटनने जगातीमध्ये सवलत दिलेली आहे, त्या मालाची ब्रिटिश मालाबरोबर स्पर्धा होत नाही, फारच थोड्या जातीच्या मालास ओटावा करारामुळे फायदा होण्याजोगा आहे. व हिंदी निर्गतीचा माल हा वढहंशी ब्रिटिश कारखान्यांचा कच्चा माल असल्याने त्यास इंग्लंडमध्ये विना-जकात प्रवेश मिळणे जरूर आहे, ही अनुमाने लेखमालेत पुढे मांडण्यांत आली आहेत. ओटावा करारामुळे हिंदी तिजोरीस किती नुकसान सोसावे लागले व ग्राहकांवर बोजा किती बसला, कराराच्या सरकारी समर्थनांत कित्येक प्राथमिक स्वरूपाचे दोष कसे आढळतात, दोन देशांत परस्पर व्यापारी करार ठरण्याची इष्टता व शक्यता किती आहे, इत्यादि प्रश्नांची चर्चा करून ओटावा कराराचे यथार्थ स्वरूप जनतेपुढे मांडण्यांत श्री. गाडगीळ ह्यांनी औचित्य तर दाखवले आहेच, परंतु त्याबरोबरच श्रमपूर्वक व अभ्यासू विवेचन करून ह्या प्रश्नावर स्पष्ट प्रकाश पाडला आहे. आर्थिक प्रश्नांबाबत माहिती गोळा करून तिची शास्त्रीय पद्धतीने छाननी करणे आणि तिच्यावरून निघणारी अनुमाने जनतेच्या ज्ञानांत भर पडावी म्हणून प्रसिद्ध करणे हे श्री. गाडगीळ व त्यांची इन्स्टिट्यूट ह्यांनी चालविलेले कार्य किती उपयुक्त आहे ह्याची कल्पना प्रस्तुत लेखमालेवरून येण्यासारखी आहे.

१९३६-३७ सालाची प्रांतवार अंदाजपत्रके

हिंदुस्थानांतील प्रांतिक अंदाजपत्रकांचे १९३६-३७ सालाचे आकडे खाली दिले आहेत, त्यांवरून तुलनात्मक माहिती मिळू शकेल.

प्रांत	उत्पन्न (रु.)	खर्च (रु.)
मुंबई (सिंध वगळून)	१२,०२,५८,०००	१२,०३,१७,०००
बंगाल	११,४९,४३,०००	११,९०,७७,०००
मद्रास	१६,४०,००,०००	१६,४०,००,०००
पंजाब	१०,४४,२०,०००	१०,६०,५८,०००
ब्रम्हदेश	८,९६,९७,०००	९,११,४०,०००
मध्यप्रांत	४,८९,००,०००	४,८९,००,०००
बिहार (ओरिसा वगळून)	४,७०,२४,०००	४,८१,७३,०००
संयुक्त प्रांत	११,७०,९३,०००	१२,४४,६६,०००

सिंध व ओरिसा हे प्रांत विभक्त होणार असल्याने त्यांच्या बजेटांचे आकडे अनुक्रमे मुंबई व बिहार ह्या प्रांताच्या बजेटांत समाविष्ट नाहीत.

सहकारी चळवळ

विमा एजंट्याचें समाजोपयोगी कार्य: प्रो. काजी ह्यांचें भाषण

बाँबे को-ऑपरेटिव्ह इन्शुरन्स सोसायटी, मुंबई, ह्या सहकारी विमा संस्थेचे प्रमुख उत्पादक व गेल्या वर्ष अखेर तिचे अध्यक्ष, प्रोफेसर एच. एल. काजी, ह्यांच्या सन्मानार्थ कंपनीच्या कार्यकर्त्यांनी गेल्या आठवड्यांत पानसुपारीचा समारंभ केला आणि सोसायटीचे प्रमुख ऑर्गनायझर्स, मेसर्स कुळकर्णी आणि कंपनी, ह्यांनी त्यांस मेजवानी दिली. रावबहादुर माणेकलाल लल्लुभाई, मेजर हॉस, मि. नील, मि. ईलिअट, रा. ब. तालमाकी, मि. संजाना, रजिस्ट्रार मि. के. एल. पंजाबी, असि. रजिस्ट्रार मि. हुली, दिवाणबहादुर सी. एम. गांधी, इ. गृहस्थ सदर प्रसंगी हजर होते.

आभार प्रदर्शनाच्या भाषणांत प्रोफेसर काजी ह्यांनी खालील उद्गार काढले:—“ विमा एजंट्याचें काम विशेष मानाचें समजलें जात नसलें तरी तो अत्यंत उत्कृष्ट धंदा आहे, ह्यांत शंका नाही. एजंट्याने विमा उतरविण्याची जरी कोणावर सक्ती केली, तरी त्यामुळें त्याच्या 'सावजा' चें व एकंदर समाजाचें हितच होत असतें. सहकारी संघटनेमुळें विम्याचें तत्त्व सर्व समाजांत सोलवर पसरतें. विमा संस्थेच्या दृष्टीने विमा एजंट हा सोन्याचीं अंडी घालणाऱ्या कोंबडीप्रमाणें अत्यंत उपयुक्त कार्यकर्ता असून त्याच्या हित-संबंधास बाध आणणें श्रेयस्कर होणार नाही. ”

शेतकऱ्यांचें कर्ज कोण निवारील ?

शेतकरी अत्यंत कर्जवाजारी झाला आहे. हल्लीचे मंदाईमुळें आपला प्रपंच भागवून कर्ज फेडणें त्याच्या आटोक्याबाहेर झालें आहे. सावकाराचे कर्जासाठी त्याच्या जमिनीचे लिळाव भराभर होऊन राहिले आहेत. शेतकऱ्यांच्या जमिनी नष्ट झाल्यास त्यास पोटापाण्याचें दुसरें कोणतेंच साधन राहणार नाही व बेकारी बोकाळून अनर्थ गुदरेल. असें होऊं नये, म्हणून शेतकऱ्यांनीं प्रथम संघटना करावी व खालील नियम जरूर पाळावेत, अशी नगर इन्स्टिट्यूटचे अध्यक्ष, श्री. पी. के. भापकर, ह्यांनीं एक पत्रक काढून विनंति केली आहे.

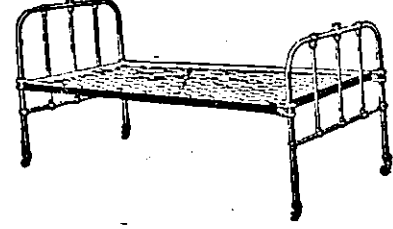
(१) सावकाराच कर्ज मुळीच काढूं नये. (२) पावती-शिवाय वसूल देऊं नये. (३) सर्वांनीं साक्षर व्हावें. (४) लग्नकार्य व इतर विधी यांवर उत्पन्नाचे निम्मे हिश्यापेक्षां जास्त खर्च करूं नये. (५) संघटना करावी. संघटना म्हणजेच सहकार. सहकार म्हणजे सावकार नाही अग्न सरकार पण नाही; सहकार म्हणजेच जीवनाचें सार होय. संघटना, सहकार हींच शेतकऱ्यांचें दुःख निवारण करतील. (६) आपल्या किरकोळ गरजांसाठी आपले गांवीं सोसायटी स्थापन करा. (७) हल्लीचे कर्जाचे फेडीसाठी व शेती सुधारणेसाठी लँड मार्गेज बँकेची मागणी करा. (८) सुधारलेली आयुधें, उत्तम सत व वियांसाठी सोसायट्यांचा आश्रय घरा. (९) आरोग्य, रस्ते व पाणीपुरवठ्यासाठी सुखसंपत्तिसंवर्धक सोसायट्या सुरू करा. (१०) शिक्षणासाठी (प्रौढ) रात्राच्या शाळा चालवा.

तुम्हांस हवें, त्याच धर्तीचें

किलोस्कर

परलग, खुर्च्या, टेबल, बांक, काच, शेलफ, कपाट, स्टुलें, पाळणे इ. इ.

पो ला दी फर्निचर

हेंच एक फर्निचर होय.

ढोलदार, मजबूत, आटोपशीर.
सविस्तर माहिती मागवा.

किलोस्कर बंधु, लिमिटेड, किलोस्करवाडी.

आपले घरीं सालाचे बेगमीचे मीठ घेणेंपूर्वीं आपले वाण्याजवळ सॉलर सॉल्ट

बहुल चौकशी करणेस विसरूं नका. ह्या मिठाची १ किंवा २ मणाची गोणी घेतल्यास आपला मीठ सुकवण्याचा, दळण्याचा व रांजणांत भरून ठेवण्याचा सर्व त्रास वांचेल. हें मीठ गोणीतच पण निवाऱ्याचे जागीं ठेवल्यास भर पावसाळ्यांत पाव्हरत नाही. आपले वाण्याजवळ नसल्यास आम्हांला लिहा.

रिप्रेझेंटेटिव्ह—

Uran Salt Works.

एम्. वी. भिडे,

583, Chira Bazar,

तुळशीवाग, पुणे २

Bombay 2.

धी बँक ऑफ इंडिया लि.

[स्थापना— ७ सप्टेंबर १९०६]

उभारलेलें भांडवल ... .. रु. २०००००००
वसूल झालेलें भांडवल ... .. रु. १०००००००
रिझर्व फंड ... .. रु. १,०४,००,०००

मुख्य कचेरी—ओरिएण्टल बिल्डिंग्ज, मुंबई

शाखा—बुलियन एक्सचेंज (शेस मेमन स्ट्रीट, मुंबई), वाटें (मुंबईनजीक), मलयार हिल (मुंबई), अहमदाबाद, अहमदाबाद-स्टेशन शाखा, कलकत्ता, कलकत्ता-बडाबझार, पुणे, पुणे शहर, राजकोट, सुरत, नागपूर सिटी.

लंडन एजन्ट्स—धी वेस्टमिन्स्टर बँक लिमिटेड.

चाळू ठेवीवरील व्याजाचा दर

जानेवारी ते डिसेंबर अखेर दररोजच्या रु. ३०० ते रु. १,००,००० रकमेच्या चाळू ठेवीवर शेकडा १ टक्का व्याज दिलें जाईल; परंतु एक लाखावरील रकमेच्या चाळू ठेवीवर स्पेशल व्याजाची आकारणी केली जाईल. सहामाही अखेर व्याजाची रक्कम ५ रु. इतकी असल्याशिवाय व्याज दिलें जाणार नाही. कायम, थोडक्या मुदतीच्या व सेव्हिंग बँकेकडील ठेवी सुद्धा आम्हीं ठेवून घेतां; व त्यांवर व्याजाची योग्य आकारणी करतो; विशेष माहिती व नियम वगैरे अर्जांनीं मागवावेत.

शिवाय ट्यूटी या नात्याने इतर जीं कामें करावयाचीं तीं करावीं लागल्यास तीं सुद्धा ही बँक करते. नियमांची माहिती अर्जांनीं मागवावी. शिवाय, सर्व प्रकारचे बँकेचे व्यवहार या बँकेमार्फत केले जातात.

एजंट:— टी. आर. लालवाणी.

निवडक बाजारभाव	
सरकारी कर्जरोखे	
बँक रेट (२८ नोव्हेंबर १९३५ पासून)	३%
५% (१९४०-४३)	११०-९
५% करमाफ लोन (१९४५-५५)	१०९-४
५% (१९३९-४४) लोन	१०८-६
४३% लांब मुदत (१९५५-६०)	११७-१२
४% १९६०-७०	११२-४
३३% त्रिनमुदत	९६-१५३
३३% १९४७-५०	१०५-११
४% १९४३	१०९-१२
निमसरकारी रोखे	
४% पोर्ट ट्रस्ट (बिगर गॅरंटी व लांब मुदत)	१०७-४
४% पोर्ट ट्रस्ट (गॅरंटी व तीन महिन्यांच्या नोटिशीने परत फेड)	१०६-४
४% मुंबई म्युनिसिपल (लांब मुदत)	१०६-१२
४% मुंबई सिटी इंप्रूव्हमेंट ट्रस्ट बॉण्ड (७० वर्षे मुदत)	१०६-१२
४% म्हैसूर कर्ज (१९५३-६३)	११०-४
५% म्हैसूर (१९५५)	१२२-०
मंडळ्यांचे भाग	
बँका	
बँक ऑफ इंडिया (भाग १०० चा, पैकी ५० रु. भरले व १०% डिव्हिडंड)	१२६-८
बँक ऑफ बडोदा (१०० पैकी ५० रु. भरले व १०% डिव्हिडंड)	१०२-४
सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया (५० पैकी २५ रु. भरले व ६% डिव्हि.)	३१-८
इंपीरिअल बँक (५०० रु., १२% डिव्हि.)	१५२५-०
रिझर्व्ह बँक (१०० रु.)	१२८-०
रेल्वेज	
दौंड-बारामती (१०० रु. चा भाग, डिव्हि. ५%)	१००-०
थाचोरा-जामनेर (१०० रु. चा भाग, डिव्हि. ६%)	९६-०
अहमदाबाद-प्रांतज (५०० रु. चा भाग, डिव्हि. ९३%)	८७२-८
बीज	
बॉम्बे ट्रॅम्वे (ऑर्डि. भाग ५० रु. डिव्हि. १३%)	१५५-०
कराची (१०० रु. चा भाग, डिव्हि. ९%)	२४१-४
पुणे इलेक्ट्रिक (१०० रु. चा भाग, डिव्हि. ९%)	२२३-१२
टाटा पॉवर (१,००० रु. ऑर्डि, डिव्हि. ५३%)	१४८१-४

टाटा पॉवर (१,००० रु. प्रेफरन्स, डिव्हि. ७३%)	१५२७-८
इतर	
टाटा आयर्न (१५० रु. प. प्रेफरन्स डिव्हि. ६%)	१९२-८
टाटा आयर्न (१०० रु. ड. प्रेफरन्स, २२ रु. ८ आ.)	१६७-४
टाटा आयर्न (७५ रु. ऑर्डि.)	१४६-१२
टाटा आयर्न (३० रु. डिफर्ड)	५३२-८

मोटर काराच्या अंमलबजावणीस सुरवात

आज, ता. १ एप्रिलपासून, नव्या मोटर काराच्या (१९३५ चा बॉम्बे मोटार व्हेइकल्स टॅक्स अॅक्ट) अंमलबजावणीस सुरवात झाली. गेल्या ऑगस्टमध्ये मोटारी रजिस्टर करण्यांत आल्या होत्या, त्यांची मुदत ३१ मार्च रोजी संपली व १ एप्रिलपासून त्यांची नव्याने नोंद करावी लागेल. नवीन कायद्यान्वये भराव्या लागणाऱ्या रकमेतून गेल्या ऑगस्टमध्ये भरलेल्या वार्षिक फीची उरलेली रक्कम (३३) वजा करण्यांत येईल. ही सवलत ३० एप्रिल अखेर मिळेल; त्यानंतर गाड्या नोंदविणारांस ती मिळणार नाही. ३० एप्रिलचे आत गाड्या नोंदविल्या नाहीत तर मोटारीचे मालक शिक्केस पात्र होतील. (पहिल्या खेपेस १०० रु. दंड, पुढील प्रत्येक खेपेस २०० रु. दंड.)

फोर्ड गाड्यांचे उत्पादन

सन १९३५ मध्ये आपण दहा लाखांहून ज्यास्त गाड्या तयार करू, अशी मि. हेमरी फोर्ड ह्यांनी गेल्या वर्षी घोषणा केली होती, ती खरी ठरली आहे. कारण, १९३५ साली फोर्ड कार-खान्यांतून एकूण १३,३५,८६५ गाड्या बाहेर पडल्या.

हिंदी आगगाड्यांच्या रुळाखालील लांकडी स्लीपर

रेल्वेरूड हे जमिनीमध्ये पुरलेल्या लांकडी अगर लोखंडी 'स्लीपर'वर बसविलेले असतात. लांकडाची जागा लोखंड व पोलाद घेतील, ही अपेक्षा आतां खोटी ठरली आहे, हें खालील आंकड्यांवरून समजेल:—

हिंदी रेल्वेजसाठी लांकडी स्लीपर्सची खरेदी (आंकडे लक्ष स्लीपर्सचे आहेत)

	१९३१-३२	१९३२-३३	१९३३-३४
ब्रॉडगेज (५ फूट ६ इंच)	१२-१५	१२-३७	१७-४०
मीटरगेज (३ फूट ३ इंच)	११-०६	१०-२९	१३-३०
नॅरोगेज (२ फूट ६ इंच)	१-१७	२-२०	१-५१

हे सर्व स्लीपर्स हिंदी लांकडापासून बनवलेले होते.

दि मुकुंद इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड, पुणे शहर.

[अधिकृत भांडवल १००,००० रुपये]

प्रत्येक शेअर किं. रु. १० फक्त   प्रत्येक शेअर किं. रु. १० फक्त
गरीबांपासून श्रीमंतांपर्यंत प्रत्येकाची विमा कंपनी !

शेअरविक्री जोरांत सुरू झाली.

शेअर्स खपविणारे एजंट्स मर्यादित.

त्वरित अर्ज करा.

मॅनेजिंग एजंट्स—विष्णु मुकुंद आणि कं., पो. बॉ. नं. ४३.

२५६ सदाशिव, पेरुगेटाजवळ, पुणे शहर.

दि बाँवे लाइफ अँशुअरन्स कंपनी, लिमिटेड.

(स्थापना १९०८)

प्रगति

कंपनीची लोकप्रियता सिद्ध करते

कमाल प्रगति : पुरें केलेलें नवीन काम मिळविलें तें

१९२५ : रु. २२,१८,५००

१९२७ : रु. ३८,७७,०००

१९२९ : रु. ५१,२२,५००

१९३१ : रु. ५८,६६,५००

१९३३ : रु. ९४,१६,५००

१९३५ : रु. १,२३,२८,०००

माफक हक्के, भरपूर बोनस, क्लेमसची तात्काळ भरपाई, व पॉलिसींतील सवलतीच्या अटी हें "बाँवे लाइफ पॉलिसी" चें वैशिष्ट्य आहे.

एजन्सी व पॉलिसी ह्यासंबंधींच्या तपशिलासाठीं लिहा:-

मॅनेजर,

बाँवे लाइफ बिल्डिंग, ४५।४७, चर्चगेट स्ट्रीट, फोर्ट, मुंबई.

FOR
SAFETY, ECONOMY

AND
DURABILITY

Consult

V. G. & Sons

ELECTRICAL and RADIO ENGINEERS

AND

LICENSED ELECTRICAL CONTRACTORS

Laxmi Road, Ganapati Chowk, POONA.

डॉन ऑफ इंडिया विमा कं. लि., पुणे

मध्यम वर्गातील

अत्यंत उपयोगी, फायदेशीर

गृहेच्छू लोक

सहज सुलभसाध्य

भाडेकरी-घरमालक-गृहयोजना

माहितीपत्रक मागवा व विमदार व्हा.

जनरल मॅनेजर

“दुसरें मूल्यमापन जाहीर झालें”

स्थापनेपासूनच भागीदारांना ६ टक्के फायदा व विमदारांस वाढता नफा वांटून
जुन्या व स्थिर झालेल्या कंपन्यांस कठीण असें अपूर्वे यश संपादन केलेली

पहिलीच महाराष्ट्रीय विमा कंपनी:-

कॉमनवेलथ विमा कंपनी लि., पुणे.

अध्यक्ष-श्री. न. चि. केळकर, संचालक केसरी

हयातींतील विम्यास } दुसऱ्या मूल्यमापनांत वांटलेला } हयातीनंतर विम्यास

३७।। रु. } दर हजारी त्रैवार्षिक नफा } ४५ रु.

जास्त माहितीकरितां भेटा अगर समक्ष लिहा.

मॅनेजिंग एजन्ट्स.

“अर्थ” ग्रन्थमाला

व्यापार, उद्योगधंदे, शेती, सह-
कार बँकिंग इत्यादि विषयांवरील
सोपी व व्यावहारिक उपयुक्ततेचीं
पुस्तके.

१ वँका आणि त्यांचे व्यवहार

२ रिझर्व्ह बँक

३ व्यापारी उलाढाली

वरील प्रत्येक पुस्तक लोकप्रिय
झाले आहे.

किं. १ रु. (ट. स. निराळा)

व्यवस्थापक, ‘अर्थ’ ग्रन्थमाला
पुणे २.